

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКОГО
КРЕДИТУВАННЯ**

студентки 2 курсу, 4 м групи,
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації
«Комерційне право»

Рудь Наталії Миколаївни

Науковий керівник
к.ю.н.

Ільченко Ганна Олександрівна

Гарант освітньої програми
д.ю.н., доцент

Гончаренко Олена Миколаївна

Київ-2021

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ		
1.1. Поняття та види фінансових послуг.....		6
1.2. Небанківські фінансові установи: поняття та види.....		15
1.3. Правове регулювання діяльності небанківських фінансових установ.....		21
РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ НЕБАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ		
2.1. Національний банк України як регулятор ринку небанківського кредитування		32
2.2. Особливості захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг.....		41
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ		51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		55

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ринок небанківського кредитування є важливим чинником, що стимулює розвиток економіки України. Питання правового регулювання ринку небанківського кредитування є дуже актуальним, оскільки, як і кожен вид господарської діяльності, вказана має свої особливості та встановлені вимоги, яких повинні дотримуватись учасники цього ринку. Відповідно до взятих Україною зобов'язань перед Європейським Союзом щодо адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС у сфері регулювання діяльності небанківських фінансових установ було здійснено реформування, що перш за все торкнулось сфери державного регулювання цього ринку. Новим регулятором небанківського фінансового ринку став Національний банк України, який зайняв активну позицію щодо оновлення діючих правил надання небанківських фінансових послуг. Тому, на сьогоднішній день питання правового регулювання небанківського кредитування є досить актуальним.

Отже, існує необхідність в тому, щоб проаналізувати законодавство щодо регулювання ринку небанківського кредитування, нові нормативно-правові акти, які було прийнято Національним банком України, виявити суперечності, прогалини та недоліки, які існують в законодавстві України, з метою розроблення пропозицій та рекомендацій по удосконаленню чинного законодавства України, щодо регулювання та здійснення діяльності на ринку небанківського кредитування.

Підґрунтям для подальшого дослідження проблем правового регулювання ринку небанківського кредитування слугують праці українських вчених-правників: В. Борисова [34], С. Глібко [37], О. Савчук [53], І. Солошкіної [56], О. Шевчук [61], Г. Шовкопляс [63], В. Янишена [69] та інших.

Мета дослідження. Автор випускної кваліфікаційної роботи ставив за мету на основі вивчення діяльності ринку небанківського кредитування в Україні, порівняльно-правового аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства прийти до висновків теоретичного характеру та розробити рекомендації щодо

вдосконалення чинного законодавства України у сфері правового регулювання ринку небанківського кредитування.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**:

- дати праве визначення фінансових послуг та їх видів;
- дослідити поняття та види небанківських фінансових установ;
- проаналізувати правове регулювання діяльності небанківських фінансових установ;
- окреслити нові тенденції діяльності Національного банку України як державного регулятора ринку небанківського кредитування;
- охарактеризувати особливості захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають на ринку небанківського кредитування.

Предметом дослідження є правове регулювання ринку небанківського кредитування.

Методами дослідження стали діалектичний, порівняльно-правовий, формально-логічний, системно-функціональний методи та інші методи.

При виконанні кваліфікаційної роботи був використаний порівняльно-правовий метод, який застосовувався з метою вивчення змін до вітчизняного законодавства щодо регулювання ринку небанківського кредитування, яке було прийнято новим регулятором, проводився їх правовий аналіз та порівняння з тими нормами, які діяли раніше (пп.1.1.-1.3.). Із застосуванням формально-логічного методу була опрацьована наукова література стосовно теми дослідження і аналізувалась практика Верховного Суду, інших судів України з проблем, пов'язаних з розглядом справ про захист прав споживачів фінансових послуг (пп.2.1.-2.2.).

Системно-функціональний метод надав можливість вивчити і дослідити ринок небанківського кредитування, його правове регулювання, основні чинники які необхідні для його розвитку.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному дослідженні

основних проблем правового регулювання ринку небанківського кредитування, що стосуються діяльності небанківських фінансових установ, захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг, виявленні недоліків, розбіжностей законодавства щодо класифікації небанківських фінансових установ і наведенні пропозицій щодо удосконалення українського законодавства щодо регулювання небанківського фінансового ринку.

Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Регулювання ринку небанківських фінансових послуг Національним банком України», що опублікована у збірнику наукових статей «Правове забезпечення господарської діяльності». К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 160-167.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх зміст у багатьох аспектах доповнює наукові знання, які стосуються діяльності з надання небанківських фінансових послуг. Зібраний матеріал і узагальнення можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць, при підготовці лекційних занять та спецкурсів у вищих навчальних закладах.

Структура випускної кваліфікаційної роботи обумовлена метою і предметом дослідження та авторським підходом до розгляду обраної теми. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, які включають в себе п'ять підрозділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 65 сторінок, із яких основна частина роботи займає 55 сторінок. Список використаних джерел складається з 72 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ НЕБАКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

1.1. Поняття та види фінансових послуг

Досліджуючи питання правового регулювання ринку небанківського кредитування на початку слід з'ясувати поняття та видів фінансових послуг, оскільки фінансові кредити, що надаються небанківськими фінансовими установами є фінансовою послугою.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює діяльність на ринку фінансових послуг є Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (далі - Закон). Даний Закон регулює загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних та наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг.

Відповідно до ст. 1 Закону, фінансова послуга - це операція з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, - і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів. Фінансові активи, відповідно до норм Закону, це - кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів [18].

Активами, згідно визначення наведеного у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», є кошти, у тому числі електронні гроші, інше майно, майнові та немайнові права [11].

У зв'язку з підписанням Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Україна взяла на себе певні зобов'язання щодо урегулювання фінансового ринку. Зокрема, наша держава повинна адаптувати

законодавство, що регулює ринки небанківських фінансових послуг, до міжнародних правових норм. На виконання Угоди вже було розроблено та прийнято низку нормативно-правових актів, що стосуються регулювання ринку фінансових послуг, крім того розроблено та винесено на розгляд до Верховної Ради України проект Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» № 5065 від 15.02.2021 р., який виконуватиме роль основного нормативно-правового акту щодо регулювання ринку фінансових послуг, встановлюватиме ключові принципи та засади діяльності на даному ринку, захисту прав споживачів таких послуг, а також державного регулювання та нагляду за діяльністю на ринку фінансових послуг.

Проектом Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» № 5065 від 15.02.2021 р., запропоновано дещо інше визначення фінансової послуги, а саме, фінансова послуга – операція або декілька операцій, пов'язаних однією правовою метою, з фінансовими засобами, що здійснюються в інтересах осіб, інших ніж надавач такої фінансової послуги, а також послуги, прямо визначені спеціальними законами як фінансові послуги У свою чергу Проектом Закону також визначено, що фінансові засоби – це кошти, банківські метали, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів [19].

У визначенні фінансової послуги, запропонованому законодавцем у Проекті нового Закону, який регулюватиме діяльність з надання фінансових послуг, визначено, що фінансова послуга – це певна операція з фінансовими засобами, а не фінансовими активами, як це визначено в діючому Законі, тобто законодавець змінив назву ключового елемента фінансової послуги, що більш відповідає її суті.

Однак, Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та проект Закону «Про фінансові послуги та фінансові компанії», не єдині нормативно-правові акти, які містять визначення поняття фінансових послуг.

Ще одне визначення поняття «фінансова послуга» наведене у стаття 125 Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї Сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої Сторони, яку було ратифіковано Законом України № 1678-VII від 16.09.2014 р., відповідно до якого, «фінансова послуга» означає будь-яку послугу фінансового характеру, яка пропонується постачальником фінансових послуг Сторони [2].

Також можна знайти наступні визначення фінансових послуг – здійснення фінансових і допоміжних операцій, які в сукупності набувають споживчої вартості, мають попит і задовольняють потреби споживача. Фінансові послуги – це специфічний (фінансовий) товар, який має ціну та відповідні характеристики [48, с. 758].

У працях науковців можна зустріти визначення, фінансової послуги, згідно якого, фінансова послуга – це сукупність фінансових та супутніх операцій, що здійснюються фінансовими посередниками в інтересах третіх осіб, на підставі договору з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [61, с. 29]. Дане визначення є більш ширшим ніж те, що наведено у Законі, крім того, у вищевказаному визначенні науковець відносить супутні операції, як невід’ємну частину фінансової послуги.

Враховуючи вищевказане визначення, слід зазначити, що Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» передбачає також супровідні послуги – допоміжні та посередницькі послуги. У свою чергу, посередницькі послуги на ринках фінансових послуг – це діяльність юридичних осіб чи фізичних осіб-підприємців, якщо інше не передбачено законом, що включає консультування, експертно-інформаційні послуги, роботу з підготовки, укладення та виконання (супроводження) договорів про надання фінансових послуг, інші послуги, визначені законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг [18]. Окремого визначення щодо допоміжних послуг або супутніх операцій у Законі не наведено.

На думку Солошкіної І.В., фінансова послуга – це господарська операція із грошовими коштами, цінними паперами та борговими зобов'язаннями, що здійснюється за плату фінансовими установами в інтересах замовників послуг – споживачів, та можливих третіх осіб за власний рахунок фінансових установ, або за рахунок споживачів чи третіх осіб, залучених від інших осіб з метою збереження їх реальної вартості, а у випадках передбачених договором, отримання прибутку споживачем [56]. Дане визначення дає змогу краще розкрити зміст поняття «фінансової послуги», оскільки можна чітко визначити предмет певної фінансової послуги, суб'єкти між якими виникають правовідносини щодо їх надання та отримання, та відповідно мета таких послуг, а саме отримання прибутку. Наведене визначення більше відповідає тому визначенню поняття фінансової послуги, яке наведено у проекті Закону «Про фінансові послуги та діяльність з надання фінансових послуг», дані визначення розкривають поняття фінансових послуг, що покращує розуміння їх суті та змісту.

Легальне визначення фінансової послуги дає можливість, по-перше, вказати на її конституційні ознаки: пов'язаність із здійсненням фінансового посередництва; надання спеціальним суб'єктом – фінансовою установою; оплатність; по-друге, фінансові послуги можуть надаватися фінансовими установами за рахунок: а) власних коштів; б) третіх осіб, у чиїх інтересах здійснюється така послуга; в) залучених від інших осіб [34, с.16]. Крім наведених ознак, фінансова послуга має ще певні ознаки які випливають із самого її поняття наведеного у Законі, а саме: це операція пов'язана з фінансовими активами та здійснення їх в інтересах третіх осіб.

Отже, беручи до уваги вищевказане, можемо зробити висновок, що поняття фінансових послуг у визначенні діючого Закону не є вичерпним, оскільки воно охоплює лише основні ознаки, за якими можна охарактеризувати певну послугу як фінансову, враховуючи предмет даної послуги, суб'єктивний склад певних правовідносин, та результат їх надання.

Перелік послуг, які відносяться до фінансових закріплено у статті 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових

послуг», відповідно до якої фінансовими вважаються такі послуги: торгівля валютними цінностями; залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; фінансовий лізинг; надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту; надання гарантій; переказ коштів; у сфері страхування; діяльність у системі накопичувального пенсійного забезпечення; професійна діяльність на ринку цінних паперів; факторинг; банківські та інші фінансові послуги, що надаються відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [18].

В інших нормативно-правових актах можна знайти дещо ширший перелік послуг, які відносяться до фінансових. Зокрема, статтею 125 Угоди про Асоціацію визначено, що до фінансових послуг належать такі види діяльності:

1) страхові і пов'язані зі страхуванням послуги:

- пряме страхування (зокрема спільне страхування):

а) страхування життя;

б) страхування інше, ніж страхування життя,

- перестраховання та ретроцесія;

- страхове посередництво, зокрема брокерські операції та агентські послуги;

- та послуги, що є допоміжними стосовно страхування, зокрема консультаційна діяльність, актуарні послуги, послуги з оцінки ризику та послуги з вирішення претензій.

2) Банківські та інші фінансові послуги (за винятком страхування): послуги з прийняття вкладів та інших коштів, що підлягають поверненню, від населення; послуги з кредитування всіх видів, у тому числі споживчий кредит, кредит під заставу нерухомості, факторинг та фінансування комерційних операцій; фінансовий лізинг; усі платежі і послуги з переказу грошей, зокрема кредитні, розрахункові та дебетові картки, дорожні чеки та банківські тратти; послуги з надання гарантій і поручительств; укладання угод від власного імені або від імені клієнтів на біржі, поза нею або будь-яким іншим чином стосовно: інструментів грошового ринку (зокрема чеків, векселів, депозитних сертифікатів); валюти; похідних інструментів, включаючи ф'ючерси та опціони, але не обмежуючись

ними; курсових та відсоткових інструментів, зокрема такі інструменти, як свопи та угоди щодо форвардної відсоткової ставки; переказних цінних паперів; інших оборотних інструментів та фінансових активів, зокрема дорогоцінних металів у зливках; участь у якості агента в емісії всіх типів цінних паперів, зокрема андеррайтинг та розміщення (як у відкритому, так і у закритому порядку) і надання послуг, пов'язаних з такою емісією; посередницькі послуги на грошовому ринку; послуги з управління майном, зокрема готівкове або безготівкове управління, всі форми колективного управління інвестиціями, управління пенсійним фондом, послуги з довірчого зберігання, депозитарного та трастового обслуговування; послуги з клірингу та фінансового управління майном, в тому числі цінні папери, похідні інструменти та інші обігові інструменти; надання та передавання фінансової інформації, обробка фінансових даних і пов'язаного із цим програмного забезпечення; консультативні, посередницькі та інші допоміжні фінансові послуги з усіх вищевказаних видів діяльності, зокрема довідки про кредитоспроможність і аналіз кредиту, дослідження та поради з питань інвестицій та портфеля цінних паперів, поради з питань придбання та корпоративної реструктуризації і стратегії [2].

Енциклопедичний довідник фінансових послуг України описує близько 500 законодавчо дозволених фінансових та інших послуг, які надають такі інститути: аудиторські фірми, банки, біржі, інвестиційні компанії, кредитно-гарантійні установи, кредитні спілки, лізингові компанії, ломбарди та інші. Тобто, класифікація видів фінансових послуг здійснена саме за суб'єктами, які їх надають [48, с. 758].

Отже, види фінансових послуг, які закріплено у Законі та види фінансових послуг зазначені в Угоді про Асоціацію дещо відрізняються. Перелік послуг, передбачених Угодою про Асоціацію є ширшим, та більш конкретизованим, що свідчить про більш широкий підхід законодавства Європейського Союзу до визначення видів фінансових послуг, ніж законодавство України.

Натомість проектом Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», запропоновано дещо інший перелік видів послуг, які є фінансовими. А

саме, відповідно до статті 4 Проекту Закону, видами фінансових послуг є: страхування; надання коштів у кредит; залучення коштів, що підлягають поверненню; фінансовий лізинг; факторинг; надання гарантій; торгівля валютними цінностями; фінансові платіжні послуги; фінансові послуги, що надаються в межах професійної діяльності на ринках капіталу, передбачених частиною другою статті 41 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [19].

Як бачимо, законодавцем запропоновано більш коректна назва виду фінансових послуг з надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту, а саме у новому законі даний вид фінансових послуг вказано як надання коштів у кредит, що більш розкриває суть фінансових послуг з надання фінансових кредитів небанківськими фінансовими установами, хоча визначення кожної з вказаних у законі фінансових послуг відсутнє, що на думку науковців суперечить принципу правової визначеності, у зв'язку з чим виникає необхідність у визначенні усіх видів послуг в Законі [51].

Щодо віднесення певних видів послуг до фінансових, О.Р. Шевчук у своїй статті зазначила, що віднесення факторингу до переліку фінансових послуг здійснено необґрунтовано. Враховуючи те, що переведення боргу є не чим іншим, як заміною в зобов'язанні боржника іншою особою з відома кредитора, а не формою розрахунків, тобто не опосередковує рух фінансових активів. Також, О.Р. Шевчук зазначила, що необґрунтовано на її думку законодавцем віднесено послуги з надання гарантій і поручительств, оскільки дані засоби є одними із способів забезпечення виконання зобов'язань, передбачених нормами Цивільного кодексу України. Враховуючи це, ознаки фінансових послуг притаманні також і заставі, завдатку та неустойці, адже це операції з фінансовими активами, що здійснюються за власний рахунок, а у випадках, передбачених законодавством, - і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою збереження реальної вартості фінансових активів. На думку Шевчук О.Р. вказані послуги слід віднести до супутніх послуг, які надаються для поліпшення якості і ліквідності фінансових послуг [61, с. 29].

Також, слід диференціювати фінансові послуги, які надаються учасниками ринку фінансових послуг, в залежності від суб'єктів, які їх надають. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, капіталу та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів [18]. Однак, нормами Закону не визначено, які саме послуги належать до небанківських.

Амеліна А.С. зазначає, що видами небанківських фінансових послуг є страхові послуги, фінансові послуги кредитних спілок, лізингових компаній тощо [32].

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність», до банківських послуг належать: 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб; 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах, та рахунків умовного зберігання (ескроу); 3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик [8].

Небанківська послуга – це фінансова послуга, що надається небанківськими фінансовими установами, а саме страховими компаніями, недержавними пенсійними фондами, кредитними спілками, фінансовими компаніями, ломбардами з метою задоволення фінансових потреб споживачів, одержання прибутку, збереження вартості грошей у часі [68]. Також, сама категорія «ринок небанківських фінансових послуг» з'явилася у результаті поділу ринків фінансових послуг залежно від того, чи надається фінансова послуга банківськими чи небанківськими організаціями [52].

Враховуючи перелік послуг, які надають банками, фінансові послуги визначені у 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», а саме: торгівля валютними цінностями; залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; фінансовий лізинг; надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту;

надання гарантій; переказ коштів; у сфері страхування; діяльність у системі накопичувального пенсійного забезпечення; професійна діяльність на ринку цінних паперів; факторинг є послугами які можуть надаватись небанківськими фінансовими установами.

Щодо віднесення тих чи інших фінансових послуг саме до кредитних, Савчук О.О. зазначила, що згідно статті 4 Закону України «Про фінансові послуги» на підставі правової та економічної сутності можливо віднести до кредитних послуг: залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; фінансовий лізинг; надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту; надання гарантій; факторинг [53].

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок, що визначення поняття фінансових послуг та їх видів, які наразі закріплено Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» потребують оновлення, враховуючи тенденції розвитку ринку фінансових послуг. Також, в Законі відсутнє чітке розмежування, які саме послуги належать до небанківських, що суперечить принципу правової визначеності. Внесення змін до Закону дасть змогу наблизити законодавство України, що регулює діяльність з надання фінансових послуг до законодавства Європейського Союзу, що сприятиме ефективності діяльності та розвитку ринку небанківських фінансових послуг.

1.2. Небанківські фінансові установи: поняття та види

Одним з важливих питань, яке необхідно розглянути під час дослідження правового регулювання ринку небанківського кредитування, є питання суб'єктів, які надають зазначені послуги, а саме небанківські фінансові установи.

Відповідно до статті 5 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», фінансові послуги надаються фінансовими установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами-підприємцями. Статтею 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначено, що фінансова установа - юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку [18]. Визначення спеціального закону стосовно фінансових установ дає загальне поняття тих юридичних осіб, які надають фінансові послуги, передбачені статтею 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», а отже це не тільки суб'єкти, що надають послуги із кредитування.

Пунктом 6 Положення «Про Державний реєстр фінансових установ», затвердженого Розпорядженням Комісії з державного регулювання ринків фінансових послуг № 41 від 28.08.2003 р. визначено, що юридична особа набуває статусу фінансової установи з дати внесення відповідного запису про неї до Реєстру, а також, що фінансова установа має право надавати фінансові послуги після внесення її до Реєстру та отримання Свідоцтва. Якщо відповідно до нормативно-правових актів для надання певної фінансової послуги необхідно мати ліцензію та/або дозвіл, фінансова установа має право на надання такої послуги лише після отримання відповідної ліцензії та/або дозволу [22].

Щодо визначення фінансової установи Борисов І.В., звернув увагу на те, що установа – це організаційно-правова форма юридичних осіб, під якою у правовій доктрині приватного права розуміється такий вид юридичної особи, який

відрізняється від іншого виду способом створення, об'ємом правоздатності, порядком управління, характером та змістом прав і обов'язків засновників (учасників) по відношенню один до одного і юридичних осіб. Суттєві розбіжності між видами фінансових установ, які створюються лише в тій організаційно-правовій формі, що встановлена спеціальним законодавством, і які можуть бути як непідприємницькими, так і підприємницькими структурами, як юридичними особами публічного, так і приватного права, не дають можливості визнати установу як організаційно-правовою формою юридичних осіб – учасників ринку фінансових послуг [35]. Тобто, узагальнююче визначення для всіх учасників ринку небанківських фінансових послуг «фінансова установа» не враховує специфіку створення та діяльності цих юридичних осіб та норми законодавства, що регулює їх діяльність, тому визначення учасників фінансового ринку в першу чергу як установ не є правильним.

Також, статтею 5 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» передбачено, що надавати фінансові кредити за рахунок залучених коштів має право на підставі відповідної ліцензії лише кредитна установа. У свою чергу, кредитна установа - фінансова установа, яка відповідно до закону про діяльність відповідної фінансової установи має право за рахунок залучених коштів надавати фінансові кредити на власний ризик [18].

Крім того, норми Цивільного кодексу України визначають, що за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти [6].

У свою чергу, відповідно до законодавства ЄС «кредитна установа» означає установу, господарська діяльність якої полягає в отриманні депозитів або інших поворотних коштів від широкої громадськості та у наданні кредитів за власний рахунок. Директива ЄС [3].

Тобто, таким чином нормами законодавства визначено, що кредитором може бути лише банк або інша фінансова установа крім банку, відповідно до переліку фінансових установ це може бути кредитна спілка, ломбард.

У свою чергу, у статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» також визначає перелік юридичних осіб, які є фінансовими установами, а саме: банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, - інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг. Це загальний перелік суб'єктів, які надають фінансові послуги, перелічені у статті 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» і які відповідно відносяться до фінансових установ.

Натомість, у Положенні про порядок видачі коштів у національній валюті без відкриття рахунків, затвердженого Постановою Правління Національного банку України № 80 від 17.08.2017 р. визначено, що небанківська фінансова установа - юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком та внесена до Реєстру фінансових установ у порядку, установленому законодавством України [26].

Крім того, визначення небанківської фінансової установи наведено у «Положенні про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійних умов)» затверджених Постановою Правління Національного банку України № 27 від 30.03.2021 р., відповідно до якого небанківська фінансова установа - фінансова установа, яка не є банком та набула в установленому порядку право надавати фінансові послуги на ринках фінансових послуг, державне регулювання яких здійснює Національний банк [20]. Отже, ті фінансові установи які не є банками вважаються небанківськими фінансовими установами, зокрема: страхові

компанії, кредитні спілки, фінансові компанії, ломбарди, крім того такі фінансові установи обов'язково повинні мати ліценцію.

Національний банк конкретизував, що небанківська фінансова установа є саме фінансовою установою, а не просто юридичною особою. Враховуючи дані визначення, характерними ознаками небанківських фінансових установ є внесення їх до Реєстру фінансових установ, що у свою чергу неможливо без набуття юридичною особою статусу фінансової установи, наявності ліцензії на здійснення діяльності з надання фінансових послуг.

Здійснити пошук інформації про небанківську фінансову установу можливо у Державному реєстрі фінансових установ, вказана в даному реєстрі інформація є відкритою та загальнодоступною. Пошук можливо здійснити через Комплексну інформаційну систему НБУ за посиланням: <https://kis.bank.gov.ua/>, завдяки чому можливо перевірити наявність або відсутність у небанківської фінансової установи ліцензій на надання небанківських фінансових послуг та чи внесено інформацію про таку фінансову установу до Реєстру. Відповідно до класифікації, вказаної у Реєстрі, можна виділити такі типи фінансових установ: довірче товариство; кредитна спілка; лізингодавець; ломбард; страхова компанія; фінансова компанія. Даний перелік не включає в себе банки, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди. Крім того, до фінансових установ, які надають послуги з небанківського кредитування відносяться лише кредитні спілки, ломбарди та фінансові компанії.

Відповідно до оприлюдненої статистики на сайті Національного банку України щодо показників діяльності учасників небанківського фінансового ринку, кількість учасників даного ринку змінюється з кожним роком. Останнім часом тенденція ринку небанківських фінансових послуг відповідно до показників, вказує на зменшення кількості учасників ринку, якщо аналізувати кількість небанківських фінансових установ по їх виду, то найбільша кількість ринку складається з фінансових компаній які надають переважно послуги із кредитування.

Таблиця 1.1.

Статистика небанківського фінансового ринку

Тип небанківської фінансової установи	Кількість фінансових установ		
	станом на початок року 2020	I квартал 2021 року	Станом на червень 2021 року
Фінансові компанії	1040	977	971
Страховики	225	208	181
Лізингові компанії	154	144	138
Кредитні спілки	335	316	308
Ломбарди	319	292	287

Таблицю виконано на основі статистичних даних із сайту НБУ [39].

Отже, враховуючи вищевказані показники можна дійти висновку, що на даний час на небанківському фінансовому ринку спостерігається тенденція до зменшення кількості його учасників, дане явище спричинено декількома причинами. Більшість учасників припинили діяльність на небанківському ринку добровільно, шляхом прийняття рішення про виключення з Державного реєстру фінансових установ за власним бажанням. Прийняття таких рішень пов'язано в першу чергу з прийняття Національним банком України, як новим регулятором небанківського фінансового ринку нових нормативних документів, які регулюють діяльність на ринку небанківських фінансових послуг, що в свою чергу встановлюють нові вимоги щодо надавачів фінансових послуг. Деякі учасники, які не відповідають новим діючим нормативам вирішили за власним бажання подати заяви про виключення останніх з Державного реєстру фінансових установ, з метою уникнення несприятливих наслідків, які можуть виникнути при застосуванні регулятором до них такого заходу впливу як відкликання (ануляція) ліцензії на провадження діяльності з надання фінансових послуг внаслідок невідповідності їх діяльності вимогам встановленим для ринку. Адже, посадові

особи фінансових установ повинні мати бездоганну ділову репутацію, а у випадку, якщо вони були керівником, головним бухгалтером або власником істотної участі у фінансовій установі не менше шести місяців протягом одного року, що передує прийняттю рішення відповідним державним органом про застосування заходу впливу у вигляді: відкликання/анулювання ліцензії у фінансової установи (застосовується протягом п'яти років із дня прийняття рішення відповідним державним органом про відкликання/анулювання ліцензії) це є ознакою відсутності бездоганної ділової репутації, а тому такі особи не зможуть обіймати посади у фінансових установах [20].

Крім, того у 2020 році внаслідок пандемії для певних категорій бізнесу, в тому числі суб'єктів, які надають фінансові послуги були встановлені обмеження щодо прийому та обслуговування громадян, у зв'язку з чим виникла необхідність у розширенні способів надання фінансових послуг, у тому числі дистанційним шляхом, до чого були готові не усі учасники ринку. Це стало ще однією з підстав добровільного виходу з учасників з ринку. Адже необхідність швидкого пристосування діяльності в умовах, які виникли у зв'язку з пандемією, потягнуло за собою додаткові витрати учасників ринку на розробку та вдосконалення якості надання фінансових послуг дистанційним шляхом. У свою чергу, такі зміни вплинули на вартість фінансових послуг на небанківському фінансовому ринку та кількість клієнтів, які ними користуються. Також, суб'єкти, які здійснюють господарську діяльність, внаслідок впливу пандемії були змушені здійснити скорочення чисельності працівників, у тому числі на такі заходи змушені були піти і суб'єкти, які здійснюють діяльність з надання фінансових послуг, що негативно вплинуло на стан небанківського ринку.

1.3. Правове регулювання діяльності небанківських фінансових установ

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», фінансовий кредит – це кошти, які надаються у позику юридичній або фізичній особі на визначений строк і під процент [18]. Кредитування є одним із різновидів фінансових послуг, порядок надання яких визначено законом. Враховуючи визначення поняття фінансового кредиту та поняття фінансових послуг стає зрозумілим, що надання даних послуг є господарською діяльністю. Оскільки, згідно норм Господарського кодексу України, під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва - підприємцями. Здійснення того чи іншого виду господарської діяльності потребує дотримання суб'єктом їх надання правових норм, які регулюють здійснення певного виду господарської діяльності [5].

Питання правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ на сьогоднішній день є досить актуальним. Зокрема, це пов'язано з набуттям Національним банком України (далі – НБУ) повноважень щодо державного регулювання діяльності на ринку небанківських фінансових послуг, одним із пріоритетних завдань, які поставив перед собою регулятор, це оновлення нормативно-правової бази щодо ліцензування, нагляду, перевірок, оцінки ризиків, застосування заходів впливу, звітності та аудиту. Зазначені оновлення стосуватимуться стандартизації та приведення до міжнародних норм підходів і процедур регулювання й нагляду.

Свій підхід щодо систематизації законів, що регулюють відносини на ринку фінансових послуг виразила Шевчук О.Р. зазначивши, що вітчизняні закони, що

регулюють відносини на ринку фінансових послуг, поділяються на три групи: 1) які здійснюють комплексне регулювання ринку фінансових послуг (Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України); 2) які стосуються регулювання діяльності професійних учасників, що надають окремі види фінансових послуг (закони «Про страхування», «Про кредитні спілки», «Про фінансовий лізинг», «Про платіжні системи та переказ коштів» та інші); 3) які спрямовані на формування адекватного правового середовища, безпосередньо пов'язані з регулюванням відносин на ринку фінансових послуг (закони «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про інвестиційну діяльність» та інші) [62].

Фінансові установи опиняються у «правовому полі» одразу декількох законодавчих блоків: Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, спеціального законодавства про господарські товариства, законодавства у сфері надання фінансових послуг [35].

Надання небанківських фінансових послуг, діяльність фінансових установ, регулювання, державний нагляд та контроль у даній сфері, захист прав споживачів фінансових послуг, на нашу думку повинно бути систематизовано, закріплено дані норми в окремому нормативно-правовому акті шляхом кодифікації. Адже законодавство про фінансові послуги є окремою галуззю законодавства, особливістю якої є множинність і різноплановість.

Законодавство про фінансові послуги, як окрема галузь законодавства, поділяється на інститути та окремі законодавчі акти. Структурні елементи галузі законодавства можна класифікувати за такими двома критеріями: за предметом регулювання (галузевий): страхове законодавство, банківське законодавство, кредитне законодавство, валютне законодавство та ін.; за юридичною чинністю актів: закони, укази, постанови уряду, нормативні акти місцевих органів влади та ін. Отже, окремими сегментами цієї законодавчої групи є законодавство страхове, банківське, валютне, кредитне [72].

Основним нормативно-правовим актом, що регулює діяльність з надання фінансових послуг, в тому числі і небанківського кредитування, є Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», який встановлює загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регуляторних та наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг. Зокрема, даний закон регламентує умови надання фінансових послуг, умови створення та діяльності фінансових установ, державне регулювання ринків фінансових послуг, завдання і повноваження НБУ у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, ліцензування діяльності фінансових установ та види і порядок застосування заходів впливу до фінансових установ.

Важливе місце у питанні правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ належить ліцензуванню, адже надання того чи іншого виду фінансових послуг, зокрема і небанківське кредитування, належить до ліцензованих видів діяльності, оскільки Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» визначено, що діяльність з надання фінансових послуг підлягає ліцензуванню [14].

Як вже зазначалось, відповідно до норм Закону надавати послуги з кредитування має право лише кредитна установа. Також, статтею 7 Закону визначено, що у разі якщо відповідно до закону надання певних фінансових послуг потребує ліцензування, фінансова установа має право на здійснення таких послуг лише після отримання відповідних ліцензій. Отже, будь-яка небанківська фінансова установа, яка має намір здійснювати господарську діяльність з надання певних фінансових послуг, в тому числі і кредитування, повинна мати ліцензію на здійснення даної діяльності.

Ліцензування є важливим засобом управлінського впливу на ті сфери діяльності, в яких суворе дотримання та неухильне виконання суб'єктами параметрів і визначеної правової поведінки має особливе суспільне значення. Його сутністю є санкціонування, тобто офіційне визнання державою в особі

компетентних органів та посадових осіб за відповідними суб'єктами прав на заняття окремими видами діяльності [57].

Ліцензування, патентування певних видів господарської діяльності та квотування є засобами державного регулювання у сфері господарювання, спрямованими на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері та захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів [5].

На виконання поставлених цілей щодо здійснення ефективного регулювання та нагляду за діяльністю учасників ринку небанківських фінансових послуг та оновлення нормативно-правової бази, НБУ визначив зміни, що стосуються провадження діяльності з надання фінансових послуг (ліцензійні умови), які охарактеризовано у Положенні про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійні умови), що затверджені Постановою НБУ № 27 від 30.03.2021 р. Дане положення набуло чинності лише 31 березня 2021 року та визначає перелік вимог для провадження діяльності з надання фінансових послуг, які є обов'язковими до виконання небанківськими фінансовими установами, які мають ліцензії на надання фінансових послуг, а також юридичних осіб, які мають намір провадити діяльність з надання фінансових послуг, перелік документів які подаються до НБУ для отримання ліцензії на провадження діяльності з надання фінансових послуг та порядок відкликання ліцензії на провадження діяльності з надання фінансових послуг.

Відповідно до вищевказаного Положення НБУ видає заявникам ліцензії на:

- 1) залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення;
- 2) надання послуг з фінансового лізингу;
- 3) надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту;
- 4) надання гарантій;
- 5) послуги у сфері страхування в частині проведення видів страхування, визначених статтями 6, 7 Закону України "Про страхування";
- 6) надання послуг з факторингу.

Небанківські фінансові установи можуть надавати послуги з кредитування за наявності таких ліцензій:

- залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення,
- надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту.

Надання коштів у позику, у тому числі на умовах фінансового кредиту, є фінансовою послугою, якщо така послуга надана на підставі кредитного договору або іншого договору, який має всі ознаки кредитного договору, визначено статтею 1054 Цивільного кодексу України [20].

Державна реєстрація фінансових установ є обов'язковою правовою дією, внаслідок якої вони отримують права юридичної особи і включаються до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Порядок їх державної реєстрації, як юридичних осіб, є загальним і визначається Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Але зазначена підстава є недостатньою для початку здійснення фінансовою установою відповідної діяльності, оскільки зазначені суб'єкти, попри загальний порядок державної реєстрації, мають зареєструватися як фінансові установи. Вищезазначене свідчить, що спочатку організація повинна отримати статус юридичної особи, а вже потім отримати статус фінансової установи [34, с. 48].

Отже, беручи до уваги вищевказане, слід звернути увагу на певні особливості, які стосуються здійснення діяльності з надання фінансових кредитів небанківськими фінансовими установами. Окрім загальних положень законодавства щодо створення юридичної особи та здійснення нею господарської діяльності, у випадку з небанківським кредитуванням, суб'єкти господарювання, що надають такі послуги, повинні у своїй діяльності враховувати норми, які регулюють їх діяльність як фінансової установи. До початку надання послуг з кредитування юридична особа повинна пройти загальну процедуру реєстрації її як юридичної особи, етап реєстрації її як фінансової установи та етап отримання ліцензії на надання послуг.

Враховуючи перелік фінансових установ, зазначений у Законі, послуги із небанківського кредитування можуть надавати фінансовими установами, такими

як кредитні спілки та ломбарди, фінансові компанії, хоча дані суб'єкти є небанківськими фінансовими установами, процедура їх створення та способи кредитування є різними.

Кредитна спілка - це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. Кредитна спілка є фінансовою установою, виключним видом діяльності якої є надання фінансових послуг, передбачених цим Законом [13]. Залучення внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки здійснюється кредитними спілками на підставі ліцензії на залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення.

Кредитні спілки створюються та здійснюють свою діяльність у відповідності до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Закону України «Про кредитні спілки», Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України, Положення про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійні умови), що затверджені Постановою НБУ № 27 від 30.03.2021 р. та інших нормативно-правових актів.

Кредитна спілка створюється на підставі рішення установчих зборів. Чисельність засновників (членів) кредитної спілки не може бути менше ніж 50 осіб, які відповідно до цього Закону можуть бути членами кредитної спілки та об'єднані хоча б за однією з таких ознак: мають спільне місце роботи чи навчання або належать до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації або проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області. Установчі збори затверджують статут кредитної спілки, обирають її органи управління, уповноважують осіб для проведення державної реєстрації, вирішують інші питання, пов'язані із створенням кредитної спілки.

Майно кредитної спілки формується за рахунок: 1) вступних, обов'язкових пайових та інших внесків членів кредитної спілки (крім внесків (вкладів) на

депозитні рахунки); 2) плати за надання своїм членам кредитів та інших послуг, а також доходів від провадження інших видів статутної діяльності; 3) доходів від придбаних кредитною спілкою державних цінних паперів; 4) грошових та інших майнових пожертвувань, благодійних внесків, фантів, безоплатної технічної допомоги як юридичних, так і фізичних осіб, у тому числі іноземних; 5) інших надходжень, не заборонених законодавством. Капітал кредитної спілки складається з пайового, резервного та додаткового капіталів, а також залишку нерозподіленого доходу спілки і не може бути меншим за 10 % від суми її загальних зобов'язань. Пайовий капітал кредитної спілки формується за рахунок обов'язкових та додаткових пайових внесків членів кредитної спілки. Резервний капітал призначений для відшкодування можливих збитків кредитної спілки, які не можуть бути покритими за рахунок надходжень поточного року, забезпечення платоспроможності кредитної спілки та захисту заощаджень її членів.

За результатами дослідження особливостей діяльності кредитних спілок з'ясовано, що надані ними фінансові послуги мають низку характерних ознак, серед яких – зручність, пільговий характер, спрощені умови надання кредитів, взаємне кредитування, фінансова взаємодопомога, взаємна довіра членів кредитної спілки [44].

Кредитна спілка відповідно до свого статуту: 1) приймає вступні та обов'язкові пайові та інші внески від членів спілки; 2) надає кредити своїм членам на умовах їх платності, строковості та забезпеченості в готівковій та безготівковій формі. Отримувати кредити від імені членів кредитної спілки можуть також фермерські господарства та приватні підприємства, які знаходяться у їх власності. Розмір кредиту, наданого одному члену кредитної спілки, не може перевищувати 20 % від капіталу кредитної спілки; 3) залучає на договірних умовах внески (вклади) своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і в безготівковій формі. Зобов'язання кредитної спілки перед одним своїм членом не можуть перевищувати 10 % від загальних зобов'язань кредитної спілки; 4) виступає поручителем виконання членом спілки зобов'язань перед третіми особами; 5) розміщує тимчасово вільні кошти на депозитних рахунках в установах банків, які

мають ліцензію на право роботи із вкладами громадян, об'єднаній кредитній спілці, а також придбає державні цінні папери, перелік яких встановлюється Уповноваженим органом, та паї кооперативних банків; 6) залучає на договірних умовах кредити банків, кредити об'єднаної кредитної спілки, кошти інших установ та організацій виключно для надання кредитів своїм членам, якщо інше не встановлено рішенням Уповноваженого органу. Загальна сума залучених коштів, у тому числі кредитів, не може перевищувати 50 % вартості загальних зобов'язань та капіталу кредитної спілки на момент залучення; 7) надає кредити іншим кредитним спілкам, якщо інше не встановлено рішенням Уповноваженого органу; 8) виступає членом платіжних систем; 9) оплачує за дорученням своїх членів вартість товарів, робіт і послуг у межах наданого йому кредиту; 10) провадить благодійну діяльність за рахунок коштів спеціально створених для цього фондів. Провадження кредитною спілкою іншої діяльності не допускається [13].

Так, додатково до загальних вимог відносно кредитної спілки висувуються вимоги щодо: необхідності сплати вступного та обов'язкового пайового внеску всіма її засновниками (членами) на момент подання заяви про реєстрацію її як фінансової установи; наявності окремого приміщення з обмеженим доступом та сейф для зберігання грошей (грошових коштів) і документів, що унеможлиблює їх викрадення (пошкодження); необхідності подання додатково засвідченої підписом керівника та печаткою кредитної спілки довідки про склад її органів управління, у якій зазначаються щодо кожної особи прізвище, ім'я та по батькові, дані паспорта або документа, який його замінює (із зазначенням серії, номера, ким і коли виданий), посада та освіта, відомості щодо наявності (відсутності) непогашеної судимості та інші [34, с. 51].

Як зауважила Савчук О.О., однією з проблем кредитних спілок є формування статутного капіталу. Мінімальний розмір статутного капіталу кредитної спілки не передбачений законодавством. У зв'язку з цим, постає необхідність у визначенні норм законодавства, що регулює діяльність кредитних спілок мінімального

розміру статутного капіталу, з метою забезпечення фінансової стійкості кредитних спілок [55].

Ломбард - фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк і під процент та надання супутніх послуг ломбарду. Враховуючи дане визначення, можна дійти висновку, що ломбарди можуть надавати фінансові послуги лише фізичним особам. Ломбард провадить свою діяльність у порядку, визначеному нормативно-правовими актами України з питань регулювання ринків фінансових послуг, а саме у відповідності до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України, Положення про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійні умови), що затверджені Постановою НБУ № 27 від 30.03.2021 р., Положення про надання фінансових послуг ломбардами, затверджені Розпорядженням Держфінпослуг № 3981 від 26.04.2005 р. та інших нормативно-правових актів. Слід зауважити, що законодавці неодноразово здійснювали спроби прийняття спеціального закону який регулюватиме діяльність ломбардів, однак жоден із проектів законів які знаходяться на розгляді у Верховній Раді України досі не прийнято [15].

Законодавчо визначено такі умови діяльності ломбардів: як і всі інші фінансові установи, ломбард повинен бути внесений до Державного реєстру фінансових установ, мати ліцензію на надання певних видів фінансових послуг; мати внутрішні правила або положення, що регламентують надання ломбардом фінансових та супутніх послуг, затверджених у встановленому порядку; мати власну облікову та реєстраційну системи, що відповідають вимогам цього Положення; мати власний капітал у розмірі не менше ніж 500 тисяч гривень, а у разі наявності у ломбарду відокремлених підрозділів - не менше ніж 1 мільйон гривень; у своїй діяльності дотримуватися вимог чинного законодавства, зокрема про захист прав споживачів [24].

У деяких наукових працях, щодо ломбарду зазначається, що ломбард як фінансова та кредитна установа має здійснювати свою діяльність відповідно до Закону України «Про фінансові послуги», а порядок надання фінансових кредитів та супутніх послуг необхідно чітко регламентувати як споживчі послуги та поширювати відповідне законодавче регулювання як споживчі кредити [54].

Також, під час провадження діяльності з надання фінансових кредитів ломбарду забороняється залучати кошти фізичних осіб, за винятком коштів, отриманих на зворотній основі від фізичних осіб - учасників ломбарду. Крім того, ломбарди не можуть здійснювати будь-якої іншої підприємницької діяльності, крім підприємницької діяльності, передбаченої законодавством для ломбардів.

Відповідно до Положення про надання фінансових послуг ломбардами, до фінансових послуг ломбарду належать: надання фінансових кредитів за рахунок власних коштів; надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів. До супутніх послуг ломбарду, якщо інше не встановлено законом, належать: оцінка заставленого майна відповідно до чинного законодавства та/або умов договору; надання посередницьких послуг зі страхування предмета застави на підставі агентського договору зі страховою компанією; реалізація заставленого майна відповідно до чинного законодавства та/або умов договору [24]. Разом із тим варто зазначити, що окрім надання кредитів супутньою послугою ломбардів, яка пов'язана із специфікою їх діяльності є зберігання речей [49].

Проектом Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», передбачено, що крім послуг з кредитування ломбард матиме право надавати фізичним особам також такі фінансові послуги у разі їх включення до ліцензії на діяльність ломбарду: фінансові платіжні послуги з переказу коштів без відкриття рахунку та/або зі здійснення еквайрингу платіжних інструментів, торгівля валютними цінностями [19]. Це значно розширить можливості діяльності ломбардів у сфері фінансових послуг, оскільки дані установи мають низький рівень ризиковості.

Законом, визначено загальний порядок реорганізації та ліквідації фінансових установ, відповідно до якого реорганізація та ліквідація фінансових

установ відбуваються з додержанням вимог відповідних законів України та нормативно-правових актів органів, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг та має певні особливості. Для внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань запису про державну реєстрацію припинення юридичної особи, яка є фінансовою установою, необхідно отримати документ про виключення певної фінансової установи з державного реєстру фінансових установ, та інші документи, перелік яких встановлений законом для державної реєстрації юридичних осіб.

Отже, як бачимо законодавчо врегульована діяльність небанківських фінансових установ, які надають послуги кредитування, визначено їх правовий статус, порядок реєстрації, здійснення діяльності та припинення. Однак, окремо Законом не визначено правовий статус фінансових компаній, їх немає у переліку фінансових установ, який передбачено у Закону хоча з терміном «фінансова компанія» або «мікрофінансова організація» ми зустрічаємось дуже часто, також питання щодо врегулювання їх діяльності виникає у деяких наукових працях [60]. Крім того, враховуючи вказану у даному розділі кількість учасників ринку та їх види, найбільшу кількість займають саме фінансові компанії, тому існує гостра необхідність у законодавчому врегулюванні їх реєстрації та діяльності, встановлення спеціальних вимог до їх створення, обов'язкових критеріїв ліквідності та окремого підходу в державному нагляді за їх діяльністю.

РОЗДІЛ 2

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕБАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

2.1. Національний банк України як регулятор ринку небанківського кредитування

Небанківський фінансовий ринок є частиною фінансової системи України і його розвиток впливає на загальний стан економіки держави. На сьогоднішній день питання ефективного регулювання діяльності небанківських фінансових установ є актуальним у зв'язку із необхідністю розвитку фінансової системи України, що у свою чергу неможливо без ефективного регулювання діяльності небанківських фінансових установ.

Перш за все, слід зазначити, що відповідно Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» метою державного регулювання ринків фінансових послуг в Україні є: проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері фінансових послуг; захист прав та інтересів споживачів фінансових послуг; створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг; створення умов для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів учасниками ринків фінансових послуг з урахуванням інтересів суспільства; забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг та захисту прав їх учасників; додержання учасниками ринків фінансових послуг вимог законодавства; запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринках фінансових послуг; контроль за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг; сприяння інтеграції в європейський та світовий ринки фінансових послуг [18]. Враховуючи вищевказане, державне регулювання ринку фінансових послуг спрямоване в першу чергу на захист прав споживачів фінансових послуг, сприяння розвитку даного ринку та запобігання порушення учасниками ринку норм діяльності на ньому та запобігання

уникненню кризових явищ. Слід також зазначити, що державне регулювання діяльності на ринку небанківських фінансових послуг регулює діяльність учасників ринку не як юридичних осіб, а як фінансових установ.

Формами державного регулювання ринків фінансових послуг є: ведення державних реєстрів фінансових установ і реєстрів осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг; нормативно-правового регулювання діяльності фінансових установ; нагляду за діяльністю учасників ринків фінансових послуг (крім клієнтів); застосування органами, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг заходів впливу; проведення інших заходів з державного регулювання ринків фінансових послуг [18].

Відповідно до Меморандуму між Україною та Міжнародним валютним фондом «Про економічну і фінансову політику» Україна взяла на себе зобов'язання створити потужну нормативно-правову базу для ринків цінних паперів і небанківських кредитно-фінансових установ, а також банків. З цією метою обов'язки нагляду за цілою низкою фінансових посередників передані від Національної комісії, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), до Національного банку України та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Зокрема, відповідно до п. 16 Меморандуму НБУ нести відповідальність за регулювання та нагляд за страховими і лізинговими компаніями, кредитними спілками, кредитними бюро й іншими небанківськими кредиторами, ломбардами та іншими фінансовими компаніями [4].

Щодо моделі державного регулювання небанківського фінансового ринку думки науковців були різними. Шовкопляс Г.М. зазначала, що у разі коли НБУ буде передано невластиві центральному банку функції нагляду за небанківськими фінансовими установами, у яких, на відміну від банків, інша природа ризиків, а також система обліку, яка має відмінності від банків, він не забезпечить належне їх функціонування та регулювання. Є ймовірність його перетворення на неефективний владний орган, що не сприятиме розвитку фінансового ринку [63].

У своєму баченні щодо регулювання ринку небанківських фінансових послуг науковці вказували, що оптимальною моделлю за допомогою якої здійснювалося б належне державне регулювання за небанківськими фінансовими установами в Україні є запровадження в країні єдиного мегарегулятора, який контролює на фінансовому ринку всі операції (окрім банківських) — зі страхування, з цінними паперами та інших та декількох регуляторів, які підпорядковуються безпосередньо основному мегарегулятору [37]. Також, Солошкіна І.В. зазначала, що з появою необхідності в сфері регулювання ринків фінансових послуг, а не їхніх окремих сегментів, виникає потреба в створенні великого державного органу, який візьме на себе функцію щодо регулювання ринків фінансових послуг [58].

Однак, не дивлячись на різні погляди та бачення науковців щодо моделі державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг, одним із важливих кроків здійснених на шляху реформування ринку, було прийняття Закону № 79-ІХ від 12.09.2019 р. про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг, який передбачає внесення змін, зокрема, до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Закону України «Про Національний Банк України». Згідно норм закону № 79-ІХ від 12.09.2019 р. з 01 липня 2020 року державне регулювання, щодо ринку небанківських фінансових послуг перейшло до Національного банку України (НБУ) [10].

На офіційному сайті НБУ у своєму коментарі Голова НБУ Яків Смолій наголосив, що “01 липня 2020 року починається новий етап розвитку небанківського ринку, який несе як великі можливості для ринку та для споживачів, так і великі виклики. “Спліт” одна з найбільших реформ на фінансовому ринку і одна з найскладніших, адже вона вимагає одночасно й трансформації Національного банку, і переналаштування учасників ринку, а також паралельне напрацювання концепцій розвитку кожного сегменту небанківського фінансового ринку” [50].

Зважаючи на даний коментар, можна зробити висновок, що НБУ має на меті здійснення розвитку небанківського ринку, у тому числі шляхом здійснення необхідних реформ, не дивлячись на те, що досягнення вказаних цілей потребує зусиль як з боку НБУ, так і з боку учасників ринку. Головна мета державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, здійснюваного Національним банком, - безпека та фінансова стабільність фінансової системи, захист інтересів вкладників і кредиторів та інших споживачів небанківських фінансових послуг та запобігання кризовим явищам.

Національний банк здійснює функції державного регулювання та нагляду за діяльністю на ринках небанківських фінансових послуг (крім діяльності на ринках цінних паперів та похідних (деривативів), професійної діяльності на фондовому ринку та діяльності у системі накопичувального пенсійного забезпечення) на індивідуальній та консолідованій основі у межах та порядку, встановлених Законом "Про Національний банк України", Законом України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" та іншими законами з питань регулювання ринків фінансових послуг. Державне регулювання ринків небанківських фінансових послуг здійснюється Національним банком України виходячи з принципу відокремлення нормативно-правового регулювання діяльності учасників цих ринків від нагляду за їх діяльністю [16].

Одним з повноважень НБУ у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, згідно п. 1 ч. 1 ст. 28 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" є розробка і затвердження нормативно-правових актів, обов'язкових до виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, учасниками ринків фінансових послуг, їх об'єднаннями та контроль їх виконання. Слід зауважити, що Нацкомфінпослуг теж мало дані повноваження, коли здійснювало державне регулювання ринків небанківських фінансових послуг на підставі яких приймало нормативно-правові акти щодо регулювання діяльності на ринку, обов'язкові для усіх його учасників, тому не варто вважати, що НБУ наділено безмежними повноваженнями у сфері

державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, оскільки попередній регулятор теж їх мав.

У вересні 2019 року, після прийняття Верховною Радою України Закону № 79-IX, Національний банк України виразив своє бачення нового регулювання та нагляду за небанківським фінансовим сектором у документі під назвою «Майбутнє у регулюванні небанківського фінансового сектору». У даному документі викладено підходи Національного банку до сегментації ринку, ліцензування та пруденційного нагляду, звітування, перевірок, корпоративного управління та захисту прав споживачів [45].

На думку експертів, поступове запровадження нового регулювання повинно покращити інвестиційну привабливість та забезпечити більшу прозорість небанківського фінансового сектору, а також сприяти захисту прав споживачів фінансових послуг та запобігти незаконним практикам на ринку [64].

Щодо сегментації ринку, НБУ зазначив, що основою підходу до регулювання та нагляду за небанківськими фінансовими установами має стати класифікація джерел та форм залучення коштів, що дозволить правильно розподілити ресурси та ефективніше управляти ризиками на ринку. Для цього НБУ запроваджуватиме свій підхід до регулювання, який базуватиметься на розподілі фінансових установ на три сегменти: кредитні установи, страховики та страхові посередники та інші фінансові установи. Запровадження такого підходу є доцільним, оскільки ризики пов'язані із діяльністю небанківських фінансових установ різні, в залежності від виду фінансової установи та послуг які вона надає.

Окрему увагу НБУ приділив питанню ліцензування діяльності з надання фінансових послуг небанківськими фінансовими установами та прийняв Положення про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійні умови), що затверджені Постановою НБУ № 27 від 30.03.2021 р. Нове Положення передбачає подачу документів для отримання ліцензії на здійснення діяльності на ринку небанківських фінансових послуг, у паперовій або електронній формі, що значно оптимізує процес розгляду документів поданих заявником, зменшення кількості

видів ліцензій, акцентує більшу увагу на вимогах щодо кваліфікаційних вимог до керівників фінансових установ та їх ділової репутації, визначає порядок відкликання (анулювання) ліцензії за власним бажанням учасника ринку [20].

Також, згідно внесених змін у Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, для осіб, які мають намір провадити певний вид діяльності з надання фінансових послуг передбачено можливість подачі одночасно з пакетом документів на отримання ліцензії заяви про включення такої особи до Державного реєстру фінансових установ або реєстру осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги. Дана можливість значно оптимізує процес виходу на ринок нових суб'єктів, які мають намір здійснювати діяльність з надання фінансових послуг, адже до внесення змін до Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” це відбувалось у два етапи, спочатку внесення суб'єкта до Державного реєстру фінансових установ, і тільки після внесення до реєстру суб'єкт міг подавати пакет документів для одержання ліцензії.

Щодо пруденційного нагляду НБУ зазначив, що він має бути ризик-орієнтованим. Тобто, у новій моделі регулювання пруденційні нормативи будуть специфічними для кожного сегменту ринку. Відповідно, НБУ планує застосовувати різні пруденційні нормативи до різних фінансових установ в залежності від того, які ризики для клієнтів та фінансової системи може нести їх неплатоспроможність [33]. Метою пруденційного нагляду має стати оцінка ризиків та вжиття адекватних заходів для мінімізації втрат на випадок реалізації системного ризику для фінансової системи в цілому та підтримання фінансової стабільності [66].

Ще одним з важливим питанням, яке поставив перед собою НБУ щодо системи регулювання та нагляду небанківського ринку, це вимоги до подання звітності відповідними виробниками товарів/надавачами послуг; проведення планових та позапланових перевірок їхньої діяльності та забезпечення дотримання законодавчих вимог, зокрема шляхом застосування певних заходів

впливу у разі виявлення порушення законодавства. Деякі з цих питань регулювання вже реалізовано на практиці, зокрема Постановою НБУ № 22 від 26.02.2021 р. затверджено «Положення про організацію, проведення та оформлення результатів інспекційних перевірок учасників ринків небанківських фінансових послуг». Даний документ встановлює порядок організації та проведення планових та позапланових інспекційних перевірок суб'єктів надання небанківських фінансових послуг, оформлення результатів інспекційних перевірок [25].

Щодо відповідальності за порушення учасниками ринку небанківських фінансових послуг законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність з надання небанківських фінансових послуг, НБУ визначив свій підхід щодо застосування заходів впливу у відповідному Положенні “Про застосування Національним банком заходів впливу у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг”, затвердженого Постановою НБУ № 12 від 01.02.2021 р. Положенням визначено заходи впливу для окремих категорій учасників ринку, зокрема, і для небанківських фінансових установ, інших ніж страховики та кредитні спілки. Крім існуючих раніше заходів впливу, передбачених Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» НБУ запровадив укладення письмової угоди з учасником ринку щодо сплати визначеного грошового зобов'язання та/або щодо вжиття заходів для усунення та недопущення порушень в подальшій діяльності. Підставами для застосування НБУ заходів впливу до учасника ринку небанківських фінансових послуг, відповідно до Розділу III Положення є порушення законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність із надання небанківських фінансових послуг, а також у випадку здійснення небанківською фінансовою установою ризикової діяльності на підставі результатів планових або позапланових інспекційних перевірок, безвізного нагляду або нагляду на консолідованій основі за небанківськими фінансовими групами та розгляду справ про порушення прав споживачів фінансових послуг та/або нагляду за додержанням законодавства України про

захист прав споживачів фінансових послуг і контролю за дотриманням законодавства України про рекламу фінансових послуг [23].

Крім зазначених вище норм, НБУ передбачив можливість участі керівників фінансових установ у розгляді питання про застосування заходів впливу, у тому числі дистанційно, відповідно до п. 18 Положення. Таким чином, НБУ встановив свої підходи щодо застосування заходів впливу до учасників ринку небанківських фінансових послуг, що забезпечить своєчасне реагування на порушення законодавства, ефективні заходи впливу на учасників ринку та захист прав споживачів фінансових послуг, в той же час даний підхід має свої переваги для учасників ринку, оскільки надає більше можливостей щодо обрання варіанту вирішення ситуації у випадку порушення законодавства про надання фінансових послуг.

Важливим документом, спрямованим на досягнення прозорості у структурі власності надавачів небанківських фінансових послуг стало «Положення про вимоги до структури власності надавачів фінансових послуг», затверджене Постановою Правління НБУ № 30 від 14.04.2021 р. У свою чергу, згідно ч. 1 п. 26 Положення структура власності надавача фінансових послуг є прозорою, якщо відомості про надавача дають можливість встановити усіх осіб які мають пряму та або опосередковану участь у надавачі фінансових послуг, усіх ключових учасників усіх юридичних осіб у ланцюгу володіння корпоративними правами надавача фінансових послуг та характер взаємозв'язків між надавачем фінансових послуг та особами, вказаними вище. Також, згідно норм ч. 4, 5 п. 26 проекту Положення ознаками прозорості є відсутність серед власників податкових резидентів або громадян країн-агресорів або осіб, яким згідно законодавства заборонено володіти часткою у статутному капіталі учасника фінансового ринку, або здійснювати вирішальний вплив на його діяльність. Даним положенням було зобов'язано кожного учасника небанківського фінансового ринку надати НБУ інформацію щодо структури власності фінансової установи, ключових її учасників, також дана інформація тепер повинна бути розміщена і на офіційних сайтах фінансових установ [21].

Слід відмітити, що належним чином налагоджена система контролю на ринку забезпечує інвестиційного середовища, захист інтересів споживачів фінансових послуг, усунення системних ризиків [65].

На сьогоднішній день минув один рік з моменту набуття Національним банком України повноважень щодо здійснення державного регулювання ринку фінансових послуг щодо діяльності небанківських фінансових установ, і НБУ як регулятор займає активну позицію щодо здійснення свої повноважень. Прийняття вищевказаних нормативно-правових свідчить про дотримання НБУ свої концептуальних бачень щодо регулювання небанківського фінансового ринку, які було оприлюднено до набуття таких повноважень. Для учасників ринку перехід від одного регулятора, Національної комісії, що здійснювала державне регулювання ринків фінансових послуг до Національного банку України став відчутним, не дивлячись на запевнення НБУ про легкий перехід. В результаті запровадження нових нормативів та правил, яких повинні дотримуватись учасники ринку, кількість небанківських фінансових установ значно зменшилась. Однак, у даному моменті позитивним є те, що ринок в основному покидають учасники які дозволяли у своїй роботі відхилення від дотримання обов'язкових норм які ставились до їх діяльності, таким чином на ринку залишаються лише сильні компанії.

На нашу думку, для того, щоб ринок небанківських фінансових послуг розвивався, НБУ необхідно регулювати цей сегмент ринку, враховуючи специфіку діяльності окремих його учасників, та забезпечити захист інтересів вкладників, гарантувавши їм компенсацію у випадку виведення учасника з ринку, оскільки небанківський фінансовий ринок працює за рахунок коштів учасників ринку без використання коштів держави на відміну від банків.

2.2. Особливості захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг

Питання захисту прав споживачів фінансових послуг, у тому числі небанківських є дуже актуальним, що пов'язано з розвитком фінансового ринку, гармонізацією законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Захист прав та інтересів споживачів фінансових послуг є одним з пріоритетних питань пов'язаних із метою здійснення державного регулювання ринку фінансових послуг [12].

Відповідно, до Конституції України- держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів [1].

Як зазначає Аванесова І., захист прав споживачів фінансових послуг – це системна діяльність, до якої належить нагляд за дотриманням фінансовими установами положень законодавства про захист прав споживачів, моніторинг дотримання добровільних Кодексів поведінки учасників фінансових ринків, обізнаність споживачів щодо споживчих властивостей фінансових послуг, вирішення спорів між надавачами та фінансових послуг [31].

Законодавство, що регулює відносини у сфері захисту прав споживачів в Україні складається з Закону України «Про захист право споживачів», що регулює відносини між споживачами товарів (крім харчових продуктів, якщо інше прямо не встановлено цим Законом), робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг [12]. Спеціальними нормативно-правовими актами, які врегульовують питання захисту прав споживачів фінансових послуг є Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та Закон України «Про споживче кредитування».

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначає основні принципи захисту прав споживачів, а саме:

- 1) забезпечення відповідального ставлення до всіх категорій споживачів

фінансових послуг, у тому числі при врегулюванні простроченої заборгованості (дотримання вимог щодо етичної поведінки); 2) забезпечення своєчасного надання повної, точної та достовірної інформації про фінансові послуги, суб'єктів господарювання, які надають фінансові послуги, та про їх фінансовий стан; 3) сприяння просвітницькій роботі з метою забезпечення обізнаності споживачів фінансових послуг, отримання ними навичок, знань та впевненості щодо розуміння ризиків, відповідальності та можливостей, пов'язаних із користуванням фінансовими послугами; 4) забезпечення відповідальної ділової поведінки осіб, які надають фінансові послуги, та їх уповноважених представників (осіб, що надають посередницькі послуги на ринках фінансових послуг); 5) забезпечення захисту коштів та інших активів споживачів фінансових послуг від шахрайства та зловживань; 6) забезпечення захисту персональних даних споживачів фінансових послуг; 7) створення і впровадження механізму досудового вирішення спорів щодо надання фінансових послуг; 8) сприяння конкуренції у сфері надання фінансових послуг [18].

Рівень захисту прав споживачів фінансових послуг протягом багатьох років в Україні був недостатнім, це пов'язано з відсутністю дієвих механізмів впливу на фінансові установи з боку держави, низьким рівнем обізнаності громадян України у сфері фінансів, недостатнє розуміння суті основних фінансових операцій, в тому числі отримання фінансового кредиту. Небанківські фінансові установи часто спекулюючи низьким рівнем обізнаності споживачів свої послуг вводячи останніх в оману щодо деяких умов отримання позики, щодо низьких процентних ставок. Крім того, в Україні довгий час не була врегульована колекторська діяльність, що основним чином було пов'язано з порушеннями прав споживачів фінансових послуг.

За даними НБУ щодо захисту прав споживачів фінансових послуг за II квартал 2021 р. найбільше скарг від споживачів фінансових послуг було отримано стосовно діяльності небанківських фінансових установ, що займаються споживчим кредитуванням - 6131 звернення. Серед проблемних питань НБУ виділив нарахування процентів понад строк кредитування, порушення закону в

обслуговуванні військовослужбовців, шахрайство під час укладення онлайн-договорів з кредитування, жорсткі методи стягнення проблемної заборгованості. [41].

У всьому світі посилення уваги до захисту прав споживачів фінансових послуг пояснюється специфікою фінансових послуг, які передбачають можливість істотного перекладення ризиків, що виникають при цьому, на самих споживачів. Проте нездатність зрозуміти та оцінити ризики створює загрозу економічної безпеки населення та підриває довіру до фінансового ринку [46].

Як вже зазначалось вище, держава повинна захищати права споживачів здійснюючи контроль за якістю та безпечністю продукції та усіх видів послуг. Відповідно до ст. 28 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» Національний банк України є органом, який здійснює захист прав споживачів фінансових послуг. Національний банк щодо захисту прав споживачів має наступні повноваження: розглядає звернення споживачів фінансових послуг (у тому числі щодо наявності в договорах умов, що обмежують права споживачів фінансових послуг), роз'яснює їм законодавство з питань захисту прав споживачів фінансових послуг; здійснює контроль за дотриманням законодавства України про рекламу (в частині реклами у сфері фінансових послуг); за результатами розгляду справ про порушення прав споживачів фінансових послуг застосовує до фінансових установ, інших суб'єктів господарювання, що надають фінансові послуги, та осіб, що надають посередницькі послуги на ринках фінансових послуг, у тому числі кредитних посередників, заходи впливу та накладає на посадових осіб юридичної особи або фізичних осіб - підприємців, які надають фінансові послуги, адміністративні стягнення; перевіряє у фінансових установах та в інших суб'єктах господарювання, що надають фінансові послуги, додержання правил надання фінансових послуг та законодавства про захист прав споживачів; узагальнює практику застосування законодавства з питань захисту прав споживачів фінансових послуг та публікує на своєму веб-сайті щоквартальні огляди; розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства про захист прав

споживачів фінансових послуг; забезпечує проведення роз'яснювальної роботи щодо захисту прав споживачів фінансових послуг; видає методичні рекомендації щодо підвищення рівня фінансової обізнаності споживачів фінансових послуг, враховуючи необхідність охоплення фінансовими послугами якомога ширших верств населення [18].

Правління НБУ затвердило Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року, в якій визначено, що недостатній рівень або повна відсутність гарантій захисту прав та інтересів споживачів фінансових послуг стримують подальший розвиток фінансового сектору. Головними напрямками реалізації захисту прав споживачів мають стати: 1) підвищення рівня обізнаності; 2) підвищення стандартів розкриття інформації в інтересах споживачів фінансових послуг; 3) підвищення ефективності реалізації прав споживачів фінансових послуг; 4) створення нових інструментів захисту прав споживачів [46].

На виконання вищевказаних завдань, до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» було внесено зміни які зокрема зобов'язують фінансові установи розкривати клієнтам про перелік послуг, що надаються фінансовою установою, порядок та умови їх надання; вартість, ціну/тарифи, розмір плати (проценти) щодо фінансових послуг залежно від виду фінансової послуги; інформацію про механізми захисту прав споживачів фінансових послуг. Крім того, детальну інформацію щодо особи яка надає фінансову послугу, про саму фінансову послугу фінансові установи зобов'язали надавати перед укладенням договору про надання фінансових послуг, що спонукатиме кращому розумінню клієнта про те, які можливі ризики можуть бути при отриманні тієї чи іншої фінансової послуги, який засіб захисту свої прав, у випадку їх порушення він може обрати.

Недобросовісна реклама щодо розміру процентних ставок за кредитами банків та небанківських фінансових установ є одним із найбільш поширених порушень, і, відповідно однією з найбільших проблем позичальників під час отримання фінансових послуг [69].

Тому, до закону було внесено норму щодо заборони поширення фінансовими установами недобросовісної реклами про їх діяльність у сфері фінансових послуг, та про фінансові послуги які вони надають. Здебільшого дана заборона стосується реклами фінансових послуг у засобах масової інформації, коли недобросовісними надавачами фінансових послуг використовуються різні засоби щодо надання інформації про свої фінансові послуги із зазначенням основної інформації про неї способами які ускладнюють її візуальне сприйняття, вводячи таким чином споживача в оману, що в подальшому призводить до негативних наслідків для останнього.

Окремим документом, що націлений на захист прав споживачів фінансових послуг є Закон України «Про споживче кредитування», метою якого є захист прав та законних інтересів споживачів і кредиторів, створення належного конкурентного середовища на ринках фінансових послуг та підвищення довіри до нього, забезпечення сприятливих умов для розвитку економіки України, гармонізація законодавства України із законодавством Європейського Союзу та міжнародними стандартами.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту споживачів при врегулюванні простроченої заборгованості» № 1349-ІХ від 19.03.2021 р. було внесено зміни у низку законів, зокрема до Закону України «Про споживче кредитування» щодо врегулювання простроченої заборгованості, таким чином законодавством було врегульовано діяльність колекторських компаній, що є важливим кроком на шляху досягнення належного рівня захисту прав споживачів фінансових послуг [9].

Отже, як бачимо НБУ як державний орган, що покликаний здійснювати захист прав споживачів фінансових послуг має широкі повноваження щодо їх захисту. Розглядаючи звернення споживачів у випадку виявлення порушень прав споживача НБУ може застосовувати до небанківських фінансових установ заходи впливу за такі порушення, що є більш дієвим та ефективним ніж звернення за захистом порушених прав до суду. У свою чергу учасників ринку це стимулюватиме дотримуватись вимог закону під час надання фінансових послуг.

Кожен споживач, у випадку порушення його прав може звернутись до суду з відповідним позовом. Судовий захист прав споживачів теж має певні особливості. На думку науковців на сьогодні судовий спосіб захисту прав та інтересів споживачів фінансових послуг в Україні є найбільш ефективним та дієвим механізмом захисту порушеного права та реальною можливістю його відновлення [43, с. 152].

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» захист прав споживачів передбачених законодавством, в тому числі споживачів небанківських фінансових послуг, здійснюється судом. Частиною 3 цієї ж статті також передбачено, що споживачі звільняються від сплати судового збору за позовами, що пов'язані з порушенням їх прав [12]. Однак, щодо звільнення від сплати судового збору позивачів за позовами про захист порушених прав практика судів була неоднозначна, зокрема довгий час суди вважали що дана норма діє лише при подачі позовної заяви до суду першої інстанції, за подачу апеляційної скарги потрібно сплачувати судовий збір. Крапку в даному питанні поставила Велика Палата Верховного суду України у своїй постанові від 21 березня 2018 р. по справі № 671/24881/16-ц в якій зазначила, що порушені права можуть захищатись як у суді першої інстанції (при пред'явленні позову), так і на наступних стадіях цивільного процесу, а саме при апеляційному перегляді. Ці стадії судового захисту є єдиним цивільним процесом, завдання якого є справедливий розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушеного права (ст. 22 «Про захист прав споживачів», ст. 1 ЦПК України у редакції на час постановлення оскарженої ухвали, ст. 2 ЦПК України у редакції на час розгляду справи Верховним Судом) [28]. Однак, безпосередньо у статті 5 Закону України «Про судовий збір» такі пільги щодо позивачів, що подають позови про захист прав споживачів не передбачено [17].

Аналізуючи судову практику розгляду справ про захист прав споживачів фінансових послуг, найчастіше позивачі звертаються до суду з позовами про захист своїх прав шляхом визнання недійсними договорів про надання фінансового кредиту, мотивуючи свої позовні вимоги ненаданням фінансовими

компаніями повної, всебічної, об'єктивної та достовірної інформації про умови кредиту, встановленої законом.

Принципи захисту прав споживачів мають базуватися на загальноправових принципах: законності, рівності всіх перед законом і судом, неприпустимості дискримінації, визнання, дотримання і захисту прав і свобод людини і громадянина [70].

Так, ст. 21 Закону України «Про захист прав споживачів» встановлено, що права споживача вважаються порушеними, якщо будь-яким чином (крім випадків, передбачених законом) обмежується право споживача на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про відповідну продукцію, порушується принцип рівності сторін договору, учасником якого є споживач [12]. Законами України «Про споживче кредитування» та «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» встановлено перелік інформації, яку фінансова установа зобов'язана надати клієнту перед укладенням з ним договору, зокрема кредитор надає споживачу інформацію, необхідну для порівняння різних пропозицій кредитодавця з метою прийняття ним обґрунтованого рішення про укладення відповідного договору, в тому числі з урахуванням обрання певного типу кредиту. Також інформацію про особу яка надає фінансову послугу, фінансову послугу - загальну суму зборів, платежів та інших витрат, які повинен сплатити клієнт, включно з податками, або якщо конкретний розмір не може бути визначений - порядок визначення таких витрат; договір про надання фінансових послуг та механізми захисту прав споживачів фінансових послуг.

Згідно зі ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів» продавець (виконавець, виробник) не повинен включати у договори із споживачем умови, які є несправедливими. Умови договору є несправедливими, якщо всупереч принципу добросовісності його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача. Такого ж висновку дійшов Верховний Суд України у своїй постанові від 04.12.2019 р. по справі № 756/9820/15-ц, в якій суд зазначив: що умови договору кваліфікуються як несправедливі за наявності

одночасно таких ознак: по-перше, порушення принципу добросовісності (пункт б частини першої статті 3, частина третя статті 509 ЦК України); по-друге, спричинення істотного дисбалансу договірних прав та обов'язків сторін; по-третє, завдання шкоди споживачеві [29].

Крім того, ст. 18 Закону визначає, що якщо положення договору визнано несправедливим, включаючи ціну договору, таке положення може бути змінено або визнано недійсним. У свою чергу, відповідно до п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06.11.2009 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» відповідно до частини першої ст. 215 ЦК підставою недійсності правочину є недодержання стороною (сторонами) вимог, які встановлені статтею 203 ЦК, саме на момент вчинення правочину [27].

Найчастіше позивачі які звертаються до суду із позовами про захист прав споживача та визнання договору про надання фінансового кредиту недійсним обґрунтовують свої позови тим, що кредитором не було надано позичальнику інформацію про фінансову послугу, передбачену законом. Однак, суди відмовляють споживачам в задоволенні позову про визнання кредитного договору недійсним у зв'язку з тим, що підписуючи договір про надання фінансового кредиту, який містить умову про надання інформації про кредит до початку надання фінансової послуги, своїм підписом споживачі підтверджують факт ознайомлення з нею, навіть якщо таку інформацію не було надано або якщо споживач ознайомився з нею але не зовсім зрозумів усі умови договору.

У випадку укладення договору про надання фінансового кредиту у вигляді електронного документа споживачам фінансових послуг теж повинна надаватись інформація, передбачена Законом, однак вона подається в такій формі, що споживачі не звертають навіть увагу на те, що їм потрібно ознайомитись з певною інформацією і несвідомо погоджуються з тим, що вони з нею ознайомились [30]. Такі дії здебільшого, у випадку оскарження договору слугують не на користь споживача і суди відмовляють у задоволенні позову.

Судовий захист прав споживачів послуг в Україні не посідає належного йому місця. Необхідним є поширення для захисту прав споживачів послуг практики колективних позовів, що є нормою у європейських країнах. Щодо судового захисту прав споживачів, наразі найбільша кількість позовів пов'язана з наданням фінансових послуг та житлово-комунальних [59, с. 174].

Крім того, як зазначала Л.М. Микитенко, у зв'язку із змінами, що внесені в Цивільно-процесуальний кодекс України в січні 2020 року, споживачі позбавлені права подати касацію. Відповідно до ст. 389 цього кодексу, касаційному оскарженню не підлягають судові рішення у малозначних справах, ціна позову в яких не перевищує 250 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. [47]. Касаційну скаргу у даній категорії справ можливо подати лише у виняткових випадках, передбачених ст. 389 ЦПК України [7]. Отже, судовий захист прав споживачів у тому числі споживачів фінансових послуг у судовому порядку має свої особливості, які не зовсім сприяють захисту порушених прав споживача судами.

Належний захист прав споживачів фінансових послуг повинен сприяти усвідомленню такими споживачами всіх умов надання фінансових послуг, рішення про отримання яких вони приймають, а також зниженню ризиків діяльності фінансових установ, поведінках яких на ринку є виваженою та економічно обгрунтованою [40], забезпеченню фінансової грамотності населення, доступності кредитної інформації та інформації про фінансовий стан установ [38].

НБУ також відмітив, що споживачі часто не усвідомлюють ризики, пов'язані із кредитами, їхню вартість, не розрізняють види фінансових установ, у яких вони позичають кошти, а відтак часто не здатні розрахувати свої фінансові можливості та повернути такі кредити [33], що також підтверджено даними опитувань серед споживачів фінансових послуг [68].

Тому, важливим напрямком є забезпечення належного захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг, підвищення фінансової грамотності населення, що забезпечить правильне використання того чи іншого фінансового інструменту, з метою уникнення негативних наслідків для

споживача, які можуть виникнути у зв'язку з отриманням фінансової послуги та посилити відповідальність фінансових компаній щодо порушення прав споживачів фінансових послуг.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами проведеного дослідження питань, пов'язаних із правовим регулюванням ринку небанківського кредитування можна зробити такі висновки:

1. Закріплене в Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначення поняття «фінансова послуга» потребує оновлення, враховуючи тенденції розвитку ринку фінансових послуг. У працях науковців наведено визначення поняття «фінансової послуги», яке більш чітко відповідає її суті, ніж визначення, яке зараз законодавчо закріплене. Проект Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» № 5065 від 15.02.2021 р. передбачає визначення поняття «фінансової послуги», яке більше відповідає її суті. Також, було встановлено відсутність закріпленого у законодавстві чіткого розмежування небанківських фінансових послуг від фінансових послуг, які надаються банками.

2. Фінансові послуги, у тому числі послуги з небанківського кредитування надаються фінансовими установами, які у свою чергу слід диференціювати за видом фінансових послуг, які вони надають. Крім того, слід звернути увагу на те, що небанківськими фінансовими установами є ті фінансові установи які не є банками та які мають право надавати певні фінансові послуги на підставі ліцензії. До небанківських фінансових установ, які надають послуги із кредитування, слід відносити: кредитні спілки, ломбарди та фінансові компанії, частка яких на ринку небанківського кредитування є найбільшою. Однак, нормами Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» діяльність фінансових компаній не врегульована, не визначено їх правовий статус, вони відсутні у переліку фінансових установ, що зумовлює необхідність внесення відповідних змін до Закону.

3. Правове регулювання створення та діяльності небанківських фінансових установ, здійснюється у відповідності до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Положення Національного банку України від 30.03.2021 № 27 «Про визначення

умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійних умов)» та низки окремих галузевих нормативно-правових актів, щодо регулювання діяльності конкретної фінансової установи. Зокрема, діяльність кредитних спілок здійснюється у відповідності до Закону України «Про кредитні спілки», щодо ломбардів є лише окреме Положення Державної Комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 26.04.2005 № 3981 «Про надання фінансових послуг ломбардами». Спеціальних законів, які б регулювали діяльність ломбардів та фінансових компаній наразі немає, хоча стосовно врегулювання діяльності ломбардів декілька разів було здійснено спроби прийняття такого нормативного акту, однак жоден законопроект, який був на розгляді Верховної Ради України досі не прийнято.

4. Ринок небанківських фінансових послуг, перебуває у стадії реформування, у зв'язку із внесенням змін до Закону у зв'язку з чим, повноваження щодо державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг з 01 липня 2020 року перейшли до Національного банку України. Хоча дані зміни супроводжувались різною реакцією з боку учасників ринку, новий регулятор займає активну позицію щодо здійснення нагляду за ринком. Одним із пріоритетних питань НБУ визначив оновлення законодавства щодо регулювання діяльності небанківських фінансових установ, тому учасники ринку наразі адаптують свою діяльність до нових вимог, у тому числі це стосується фінансових установ, які надають послуги з кредитування. Встановлення нових вимог та правил щодо здійснення діяльності з надання фінансових послуг вплинуло на кількість учасників даного ринку, яка за період здійснення державного нагляду з боку НБУ зменшилась, що є позитивним моментом, оскільки в результаті таких змін ринок буде очищено від недобросовісних учасників.

5. Основною проблемою у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг є недостатня поінформованість клієнтів про умови кредитів, нездатність правильно та об'єктивно оцінити надану фінансовою установою інформацію, яка передбачена законом, що призводить до негативних наслідків для споживачів фінансових послуг. Захист прав споживачів фінансових послуг повинен бути

пріоритетним завдання держави, підвищення рівня довіри клієнтів до фінансових установ надасть можливість розвитку ринку небанківського кредитування. Позитивним моментом у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту споживачів при врегулюванні простроченої заборгованості» № 1381-ІХ від 13.04.2021 р., яким врегульовано діяльність колекторських компаній, щодо врегулювання простроченої заборгованості. Практика судів щодо розгляду даних спорів є неоднозначною, перш за все щодо необхідності сплати судового збору за подачу такого позову, тому вважаємо за необхідне усунути дану прогалину шляхом внесення змін до Закону України «Про судовий збір».

Отже, за результатами проведеного дослідження, викладених висновків та наведених вище проблемних питань правового регулювання ринку небанківського кредитування необхідно внести **зміни** до наступних нормативно-правових актів:

1. Внести зміни до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»:

- Пункт 1 статті 1 Закону викласти в наступній редакції: *«1) фінансова установа – це юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, фінансові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, - інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг. Не є фінансовими установами (не мають статусу фінансової установи) незалежні фінансові посередники, що надають послуги з видачі фінансових гарантій в порядку та на умовах, визначених Митним кодексом України»;*

- Пункт 1 статті 1 Закону доповнити пунктом в наступній редакції:
 - *«2.1 фінансова компанія – це фінансова установа, яка на підставі відповідної ліцензії здійснює діяльність щодо надання коштів у позику, у тому числі і на умовах фінансового кредиту, державне регулювання якої віднесено до компетенції Національного банку України»;*
 - Частину 3 статті 5 Закону викласти в наступній редакції:
 - «3. Надавати фінансові кредити за рахунок залучених коштів мають право на підставі відповідної ліцензії: кредитні спілки, ломбарди, фінансові компанії»;*
 - У частині 1 статті 6 Закону пункт 9¹ виключити;
 - Частину 3 статті 12 Закону доповнити та викласти в наступній редакції:
 - «3. Інформація, що надається клієнту, повинна забезпечувати правильне розуміння суті фінансової послуги без нав'язування її придбання. Підтвердженням надання клієнту інформації, вказаної у частині 2 даної статті є окрема заява підписана клієнтом»;*
2. Виключити з частини 2 Розділу I Положення про державний реєстр фінансових установ визначення поняття фінансова компанія.
3. Внести зміни до Закону України «Про судовий збір», а саме доповнити частину 1 статті 5 пунктом 25 наступного змісту:
- «25) позивачі – за подання позовів, що пов'язані із захистом прав споживачів».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.10.2021).
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014, Офіційний вісник України, 2014, № 75 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 14.10.2021).
3. Директива Європейського парламенту і Ради 2009/110/ЄС від 16.09.2009 р. про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей і пруденційний нагляд за нею, про внесення змін до директив 2005/60/ЄС і 2006/48/ЄС та про скасування Директиви 2000/46/ЄС: Європейський Союз від 16.09.2009 № 2009/110/ЄС URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a18#Text (дата звернення: 14.10.2021).
4. Про економічну і фінансову політику: Меморандум від 02.03.2017 URL: https://mof.gov.ua/storage/files/LOI%20and%20MEFP%20%202016_ukr.pdf (дата звернення: 14.10.2021).
5. Господарський кодекс України: Верховна Рада України від 16.01.2003 № 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 14.10.2021).
6. Цивільний кодекс України: Верховна Рада України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.10.2021).
7. Цивільний-процесуальний кодекс України: Верховна Рада України від 18.03.2004 № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15> (дата звернення: 14.10.2021).

8. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

9. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту споживачів при врегулюванні простроченої заборгованості: Закон України від 19.03.2021 № 1349-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1349-20#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.09.2019 № 79-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20#n182> (дата звернення: 14.10.2021).

11. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

12. Про захист право споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

13. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 № 2908-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

14. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

15. Про ломбарди та ломбардну діяльність: Проект Закону України від 26.12.2019 № 2674 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=67778 (дата звернення: 14.10.2021).

16. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

17. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3674-17> (дата звернення: 14.10.2021).

18. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

19. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Проект Закону України від 15.02.2021 № 5065 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71092 (дата звернення: 14.10.2021).

20. Про затвердження Положення про визначення умов провадження діяльності з надання фінансових послуг, здійснення яких потребує відповідної ліцензії (ліцензійних умов): постанова Правління Національного банку України від 30.03.2021 № 27 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0027500-21#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

21. Про затвердження Положення про вимоги до структури власності надавачів фінансових послуг: постанова Правління Національного банку України від 14.04.2021 № 30 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0030500-21#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

22. Про затвердження Положення про Державний реєстр фінансових установ: розпорядження Державної Комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28.08.2003 № 41 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0797-03#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

23. Про затвердження Положення про застосування Національним банком заходів впливу у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг: постанова Правління Національного банку України від 01.02.2021 № 12 URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/01022021_12.pdf?v=4 (дата звернення: 14.10.2021).

24. Про затвердження Положення про надання фінансових послуг ломбардами: розпорядження Державної Комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 26.04.2005 № 3981 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0565-05#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

25. Про затвердження Положення про організацію, проведення та оформлення результатів інспекційних перевірок учасників ринків небанківських фінансових послуг: постанова Правління Національного банку України від 26.02.2021 № 22 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0022500-21#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

26. Про затвердження Положення про порядок видачі коштів у національній валюті без відкриття рахунків: постанова Правління Національного банку України від 17.08.2017 № 80 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0080500-17#Text> (дата звернення: 14.10.2021).

27. Про судову практику цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Верховного Суду України № 9 від 06.11.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09#top> (дата звернення: 14.10.2021).

28. Постанова Верховного Суду від 21.03.2018 по справі № 761/24881/16-ц: витяг з Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73054749> (дата звернення: 14.10.2021).

29. Постанова Верховного Суду від 04.12.2019 по справі №756/9820/15-ц: витяг з Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86435278> (дата звернення: 14.10.2021).

30. Постанова Верховного Суду від 10.06.2021 по справі № 234/7159/20-ц: витяг з Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97771534> (дата звернення: 14.10.2021).

31. Аванесова І. Постулати захисту прав споживачів фінансових послуг. *Вісник Київського Національного торговельно-економічного університету*. 2012. № 1. С. 56-65. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2012/01/6.pdf> (дата звернення: 14.10.2021).

32. Амеліна А.С. Класифікація фінансових послуг. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 96-99. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/35777> (дата звернення: 14.10.2021).

33. Біла книга: Майбутнє регулювання ринку кредитування фінансовими компаніями. 2020. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_credit_fincompanies_2020.pdf?v=4 (дата звернення: 14.10.2021).

34. Борисов І.В. Організаційно правові форми фінансових установ як учасників ринку фінансових послуг: дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.04. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків, 2016. 16 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Borisov/d_Borisov.pdf (дата звернення: 14.10.2021).

35. Борисов І.В. Фінансові установи як учасники ринку фінансових послуг. *Право та інновації*. 2014. № 4 (8). С. 97-104. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/Borisov8.pdf> (дата звернення: 14.10.2021).

36. Вплив нового законодавства на ринок мікрокредитування. Звіт за результатами дослідження ринку мікрокредитування. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». 2021. URL: <http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2021/10/Ukr-Microlending-Mystery-Shopping-Memorandum-Oct-2021.pdf> (дата звернення: 14.10.2021).

37. Глібо С.В., Шовкопляс Г.М., Ониськів І.О., Актуальні питання правового регулювання ринків фінансових послуг в Україні. Монографія, видавництво “Право”. Харків. 2016. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12784/1/Glibko_Shovkoplyas_Onuskiv_2016_mon.pdf (дата звернення: 14.10.2021).

38. Гудіма Т.С. Особливості впливу кредитної діяльності фінансових установ на грошово-кредитну політику. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2020. № 2. С. 126-133. URL:

http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_1/26.pdf (дата звернення: 14.10.2021).

39. Дані наглядової статистики Національного банку України за 2021 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#6> (дата звернення: 14.10.2021).

40. Дзюнь О.Б. Захист прав споживачів небанківських фінансових послуг в системі державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 6. С.159-163. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2014/33.pdf (дата звернення: 14.10.2021).

41. Захист прав споживачів фінансових послуг: робота зі зверненнями і запитами на публічну інформацію у 2 кварталі 2021 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ZG_2021-Q2.pdf?v=4 (дата звернення: 14.10.2021).

42. Кравченко Н.Г., Лобач О.М., Логуш Л.В., Матвеева Ю.І. Юридичні клініки на захисті прав споживачів фінансових послуг: судова практика і навички консультування: навч.-практ. посіб. Київ. 2020. URL: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/YUrydychni-kliniky-na-zahysti-prav-spozhyvachiv-fin.-poslug.-NaUKMA.pdf> (дата звернення: 14.10.2021).

43. Крегул Ю.І., Радченко О.Ю. Захист прав споживачів фінансових послуг. Монографія. Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 152 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/7e5c8e7bf919a340bb29e3b0cb1a823c.pdf> (дата звернення: 14.10.2021).

44. Купрієнко В.М. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 42. С.73-76 с. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc42/part_2/juspradenc42-2.pdf#page=73 (дата звернення: 14.10.2021).

45. Майбутнє у регулюванні небанківського фінансового сектору. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/NBFIs_regulation_Draft_concept_2018.pdf?v=4 (дата звернення: 14.10.2021).

46. Мельник О.П., Ковтун В.М. Посилення захисту прав на ринку фінансових послуг як шлях до відновлення довіри споживачів. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. Ужгород. 2019. № 6. С. 292-295. URL:http://ir.nusta.edu.ua/bitstream/123456789/4846/1/4568_IR.pdf (дата звернення: 14.10.2021).

47. Микитенко Л.А. Альтернативний спосіб вирішення спору за участю споживача: досвід для України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. №5. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2020/05\(112\)/11.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2020/05(112)/11.pdf) (дата звернення: 14.10.2021).

48. Мітюков О.І., Александров В.Т., Ворона О.І., Недбаєва С.М. Фінансові послуги України: *Енциклопедичний довідник з CD та Інтернет порталом : У 6 т. Т. 1. Послуги: банків; фонду гарантування вкладів фізичних осіб; кредитно-гарантійних установ; лізингових компаній*. Київ: Укрбланковидав, 2001. 758 с. URL: <https://fin.biem.sumdu.edu.ua/uk/research/17-informatsijno-metodichne-zabezpechennya-fin/249-finansovi-poslugi-ukrajini-entsiklopedichnijdovidnik.html> (дата звернення: 14.10.2021).

49. Муляр М.С. Фінансові установи, на які поширюється дія Закону України «Про споживче кредитування». *Часопис Київського університету права. Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні*. 2018. С. 140-146. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/634578.pdf> (дата звернення: 14.10.2021).

50. Національний банк прийняв повноваження з регулювання ринків небанківських фінансових послуг: медіа-простір. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-priyuyav-povnovajennya-z-regulyuvannya-rinkiv-nebankivskih-finansovih-poslug> (дата звернення: 14.10.2021).

51. Новіков Н.Б. Поняття та види фінансових послуг: доктринальний та легальний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 276-278. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2020/73.pdf (дата звернення: 14.10.2021).

52. Попова А. Ринки небанківських фінансових послуг та їх інструменти. *Право України*. 2018. № 5. С. 136-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2018_5_12 (дата звернення: 14.10.2021).

53. Савчук О.О. Господарсько-правове регулювання діяльності небанківських кредитних установ з урахуванням адаптації до законодавства ЄС: дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.04. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків. 2021. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/SavchukO/d_SavchukO.pdf (дата звернення: 14.10.2021).

54. Савчук О.О. Господарсько-правове регулювання діяльності ломбардів як кредитних установ. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 4. С. 81-85. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2018/21.pdf (дата звернення: 14.10.2021).

55. Савчук О.О. Правові питання кредитування кредитними спілками. *Право та інновації*. 2018. № 1. С. 79-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2018_1_15 (дата звернення: 14.10.2021).

56. Солошкіна І.В. Фінансові послуги як правова категорія: поняття, суттєві сторони та інші ознаки. *Форум права*. 2013. № 4. 388–394 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_4_67 (дата звернення: 14.10.2021).

57. Солошкіна І.В. Ліцензування діяльності фінансових установ. *Вісник Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2016. № 21. С. 66-69. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/8392/7902> (дата звернення: 14.10.2021).

58. Солошкіна І.В. Мета та форми державного регулювання ринків фінансових послуг. *Вісник Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2015. № 19. С. 64-68. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/5682/5236> (дата звернення: 14.10.2021).

59. Станкова І.М. Цивільно-правове регулювання захисту прав споживачів у сфері надання послуг: дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.03.

Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2021. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14596> (дата звернення: 14.10.2021).

60. Троцюк Н.В. Правове регулювання мікрофінансової діяльності небанківських фінансових організацій: сучасний стан та перспективи. *Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2021 в Україні*. 2021. С. 434-436 . URL: https://web.mvs.gov.ua/files/pdf/Zbirnyk_theses_2021_05_20.pdf#page=434 (дата звернення: 14.10.2021).

61. Шевчук О.Р. Поняття та правова природа фінансових послуг. *Підприємництво, господарство і право, випуск*. 2012. №5. С. 29 . URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/24780/1/05_2012.pdf (дата звернення: 14.10.2021).

62. Шевчук О.Р. Доктринальні підходи до визначення правового змісту та класифікації фінансових послуг. *Адвокат*. 2012. № 11. 29-32 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2012_11_7 (дата звернення: 14.10.2021).

63. Шовкопляс Г.М. Специфіка контролю на ринку фінансових послуг залежно від виду небанківських фінансових установ: Досвід Європейського Союзу. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. № 26. С. 156-162 . URL: <http://npnuola.onua.edu.ua/index.php/1234/article/view/672> (дата звернення: 14.10.2021).

64. Шовкопляс Г.М. Проект білої книги як концептуальне бачення НБУ щодо основних принципів нового регулювання небанківського ринку фінансових послуг. *Право і суспільство*. 2019. №5(1). С.138-143. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/5_2019/part_1/24.pdf (дата звернення: 14.10.2021).

65. Шовкопляс Г.М. Господарсько-правове регулювання контролю на ринках фінансових послуг. *Круглий стіл «Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах»*. Харків. 2018. С.154-

158. URL: <https://ndipzir.org.ua/conference/2018/06/Shovkopliias.pdf> (дата звернення: 14.10.2021).

66. Шовкопляс Г.М. Європейський досвід та рекомендації щодо регулювання ринків фінансових послуг в Україні. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції*. 2020. URL: <https://openarchive.nure.ua/handle/document/13038> (дата звернення: 14.10.2021).

67. Шовкопляс Г.М. Регулювання ринків фінансових послуг в Україні та результативність контролю за ними. *Право та інновації*. 2019. № 1 (25). С.7-11. URL: <https://openarchive.nure.ua/handle/document/14210> (дата звернення: 14.10.2021).

68. Шолкова Т.Б., Гарбінська-Руденко А.В., Кабанов В.І., Кармаліта М.В., Мацелик Т.О., Субіна Т.В.: Захист прав споживачів фінансових послуг на деокупованих територіях України: практичний посібник клініциста. Київ: Алерта. 2020. URL: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/Posibnyk-Zahyst-prav-spozhyvachiv-fin.-poslug.-Irpın.pdf> (дата звернення: 14.10.2021).

69. Янишен В.П. Правові засади захисту прав споживачів фінансових послуг. *Теорія і практика правознавства*. Харків. 2019. № 16. С.1-13. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/186027> (дата звернення: 14.10.2021).

70. Яновицька Г.Б. Цивільно-правові засоби захисту прав споживачів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.03. Львівський національний університет імені І. Франка. Львів. 2021. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/DYSERTATSIYA-.pdf> (дата звернення: 14.10.2021).

71. Яценко Т.В. Способи забезпечення незалежності регуляторів у сфері ринків фінансових послуг у державах-членах ЄС та в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. Вернадського В.І. Серія: Юридичні науки*. 2019. № 5. С.182-188. URL: http://www.juris.vernadskeyournals.in.ua/journals/2019/5_2019/5_2019.pdf#page=190 (дата звернення: 14.10.2021).

72. Ящищак О.Р. Методологічні основи систематизації законодавства України про фінансові послуги. *Адвокат*. 2010. № 10. С. 36-40. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/24651/1/adv_2010_10_6.pdf (дата звернення: 14.10.2021).